

ראה: טהרת האכילה

יש בתורה שתי רשימות של בעלי חיים המותרים והאסורים באכילה. הרשימה האחת בפרשת שמיני, בחומש ויקרא, והשנייה בפרשתנו שבחומש דברים. כרגיל, הפרשה במשנה תורה מהוה חזרה על הפרשה בתורת כהנים, והן דומות גם בכללים וגם ברבים מן הפרטים. כרגיל בחזרות שבמשנה תורה, יש גם הבדלים לא מעטים בין הרשימות וחז"ל מצאו בהבדלים אלה מקום להתגדר בו בדרשות הלכתיות ואגדיות. במבט כללי יותר ניתן לזהות הבדל יסודי באופיין של שתי הפרשיות הללו, הצובע את איסורי האכילה בגוונים שונים.

בתורת-כהנים מודגש היבט הטומאה המהותית של בעלי החיים האסורים באכילה. הדבר ניכר בעיקר מפני שאחרי פירוט האסורים באכילה מופיעה גם רשימת הטומאות הכרוכות בבעלי החיים ובראשן טומאת שרצים וטומאת נבלה. המונח "שקץ" שנעשה בו שימוש מרובה יחסית בספר ויקרא אינו מופיע כלל בספר דברים מחזק את ממד הטומאה העצמית הקיימת בבעלי החיים הללו. הם מטמאים לא רק את האוכלים אותם, אלא גם את הנוגעים בהם, או חפצים שהורים הבאים עמם במגע. נראה שאיסורי האכילה אינם אלא נגזרת מן הבעיה העיקרית של בעלי החיים הללו: טומאתם. כדי להמנע מן הטומאה יש להמנע מאכילתם, אך גם ממגע עמם. הנוגע בהם חייב להיטהר כפי שמפורש בהמשכה של הפרשה בויקרא. חכמים דרשו מן הכתוב "ונטמתם בם" שיש באכילת מאכלות אסורות כדי לטמטם את האדם: "שהלב מיטמטם באכילת הדברים האסורים ואין רוח הקדש שורה בו".¹ על בסיס מצוות היסוד הללו הוסיפו חכמים מבנה מפורט ונרחב של הלכות שנועדו להרחיק את האדם גם ממקצת טומאת המאכלות האסורים, כפי שמפורט בהלכות תערובות ובדיני הכשרת הכלים והגעלתם. המצוות והסייגים נועדו לשמר על רמה גבוהה מאד של טהרה ונקיות הדעת והלב בעת התקנת האוכל ובעת אכילתו. ריבוי ההלכות והסייגים הנוגעים לאכילת מיני בעלי החיים מעיד על כך שבאכילת מינים מן החי קיימת רגישות מרובה, וחשש חמור לגסות והתבהמות. לכן נצרכים זהירות ודקדוק כדי להכשיר את המאכל כך שלא יטמא ויטמטם את אוכליו. מגמה זו עולה יפה עם חזון הצמחונות, הגורס שבעיקרו של דבר אין אכילת מזון מן החי ראויה לאדם. על כן מרבה התורה בסייגים ומגבלות על הריגת בעלי חיים לשם אכילתם ושימוש בתוצרתם.

בשונה מכך, במשנה-תורה מודגש ההיבט של איסורי אכילה, והלכות הטומאה אינן נזכרות כלל. אמנם בעלי החיים האסורים מוגדרים בלשון: "טמא הוא לכם", אך מובנו של טמא כאן שונה מזה שביקרא. כאן הדגש הוא על טמא – לכם, במובן של אינו ראוי ואינו רצוי שתאכלוהו. אין בפרשתנו שום הלכות טומאה של ממש, לא של שרצים ולא של נבלות. אף דרכי הכשר לקבלת טומאה או הטהרות ממנה אינן נזכרות בה כביקרא. המונח "שקץ" נעדר לגמרי. ביטוי ייחודי לפרשת המאכלות במשנה-תורה מצוי בפסוק הפתיחה: "לא תאכל כל תועבה". הוא מורה על כך שיש דגש אחר מזה של הטומאה והוא ה"תועבה". רמב"ן ומפרשים אחרים הסבירו שיש בכך כדי לבטא את הסלידה הטבעית של בני אדם מאכילת שקצים ובעלי חיים טמאים, ואילו סיעה אחרת של מפרשים הסבירה הפוך – שאותם בעלי חיים שנאסרו באכילה, אכילתם היא תועבה.

ככל שהעולם מתכווץ בזמננו, באמצעות כלי התקשורת המקצרים את המרחקים בין חברות ותרכויות, אנו נחשפים להבדלים המשמעותיים בסלידה הטבעית של בני אדם, חיבותיהם וגחמותיהם. מתברר, שמאכלים שנחשבים בחברות מסוימות לתועבה נחשבים במקומות אחרים למעדני מלכים. אלו אוכלים סרטנים ואלו קויאר, שהן ביצי דג טמא. אלו מתעדנים על בשר "לבן" ואחרים צדים מיני עופות משונים ומוכרים את בשרם ללהוטים אחריהם. ההנחה הפשוטה, שאותם מאכלים שאסרה תורה הם תועבה טבעית, כמשתמע מדברי הרמב"ן, קשה לביסוס בימינו. נוח יותר לפרש שהסדר הפוך – מה שה' אסר הוא תועבה לנו. וכמאמר חכמים: אל תאמר אי אפשר לאכול בשר חזיר ... אבל אפשרי. מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כן.²

גם מן ההקשר של הפרשיה בדברים, מסתבר שאיסורי המאכלות אינם נובעים בדווקא מפגם מהותי בבעלי החיים האסורים, אלא הם נועדו להבדיל בין ישראל לעמים. הפסוק הקודם לפרשה זו הוא: "פי עם קדוש אַתָּה

¹ רבנו בחיי, ויקרא יא מג.

² ספרא קדושים י'.

לֹא אֶלְהִיךָ וּבָךְ בָּחַר ה' לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם סֻגְלָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה". הפסוק החותם אותה הוא: "לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך ותתננה ואכלה או מכר לנכרי כי עם קדוש אתה לה' אלהיך לא תבשל גדי בקלב אמו". לא זו בלבד שלא מוזכרת כאן טומאת נבלה אלא אדרבה, יש מצוה למכרה לנכרי או לתתה לגר תושב, ואין רואים בכך פסול וגנאי. לא בשימוש שעושה הישראל בנבלה ולא בכך שהוא מאכיל בה את הנכרים. אדרבה, מכירת המאכלים האסורים לנכרים או נתינתם במתנה ראויה ורצויה, והיא עצמה מעידה על ההבדלות בין ישראל לעמים. הגוי שאוכל בשר שלא נשחט בכשרות, או בשר שאסור לנו לאכול, אינו עושה מעשה פגום או מתועב בפני עצמו, המאכל אינו אסור כלל ואינו מזיק לו. לא לגופו ולא לנפשו.

במובן הזה, איסורי המאכלות הם ציווי ייחודי לעם ישראל הנועד לשמר את ההתבדלות בין ישראל לעמים. על גבי היסוד הזה, הוסיפו חז"ל עוד איסורים והרחקות כהנה וכהנה. כגון: איסור אכילת פת נכרים ובישוליהם, איסור שתית חלב נכרים ומוצרי חלב. ההרחקות הללו, בנוסף למגבלות הנובעות מאיסורי עבודה זרה, ובראשן איסור שתית יין נסך וסתם יינם, אינן מאפשרות ליהודי לחיות בין הגויים חיי אחוה ושיתוף. "גדולה לגימה שמקרבת בין הרחוקים"³. כשאסרו חז"ל את הלגימה והסעודה המשותפת, הרבה מעבר למה שאסרה תורה, וידאו בכך שהמרחק יישמר, ועם ישראל ישמור על ייחודו בין העמים להיות לעם סגולה.

כאשר יהודי נוסע בעולם ומחפש מזון כשר להחיות בו את נפשו, או קהילה יהודית טורחת לספק מזון כשר לחבריה, מתקיימים במקביל היעודים של שתי הפרשיות שבתורה. מצד אחד, הדאגה לבריאות הנפש של היהודי ושמירתה בקדושה וטהרתה. ומצד אחר, הדאגה לשימור הבדלותו ושונותו של היהודי וקהילתו מן הסביבה הנכרית, וקיומה של תודעת עם סגולה בלבבם. ערעורים על הלכות הכשרות נובעים בדרך כלל מהחלשותו של אחד משני הערכים הללו או חלילה שניהם. תודעת הקדושה ותודעת הסגולה. כדי לחזק את שמירת הכשרות בלב ובמעשה יש לחזק את היסודות הערכיים של מערכת הכשרות. בראש ובראשונה להבהיר שהעיסוק בכשרות אינו נובע מן המחוזות של העסקנות הדתית והעצמה הכלכלית, אלא ממקורות של קדושת עם ישראל וסגולתו.